

Організація роботи з педагогічно обдарованими студентами //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. – Випуск 5. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 379-384. (0,5 арк.)

УДК 378.

*О.Є.Антонова
Житомирський державний університет
Імені Івана Франка*

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНО ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ

Сучасне життя світової цивілізації характеризується швидкими темпами розвитку. Прогрес практично всіх галузей людської діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно діяльні, енергійні, працездатні, і можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Отже на перший план у державній політиці виходить проблема обдарованості, творчості, інтелекту, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів. У різних державах означену проблему розв'язують по-різному, проте як правило, процес залучення до діяльності обдарованих спеціалістів відбувається двома шляхами: або у державі створюються умови для розвитку здібностей, підтримки обдарованості; або запрошуються до співпраці вже підготовлені в інших державах обдаровані фахівці. Однак, досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи навчання у напрямку створення умов для обдарованої особистості вільно проявляти свої здібності, розвиватися відповідно до своїх нахилів.

Для України створення системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Нині і сама доля України залежить від того, як ефективно будуть використані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне розв'язання проблеми виявлення та розвитку творчих здібностей підростаючого покоління, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам як: визначенню підходів до розуміння психологічних основ та структури обдарованості (Гілфорд Дж., Піаже Ж., Сьервальд В., Перлет К., Скіннер Б.Ф.,

Тейлор К., Хеллер К.А., Холл Г.С., Уайт Р., Венгер Л.О., Лейтес М.С., Матюшкін О.М., Моляко В.О., Петровський А.В., Платонов К.К., Рубінштейн С.Л., Сущенко Т.І., Чистякова Г.Д., Щербо М.П., та інші); виділенню сфер та видів обдарованості (Бурменська Г.В., Гончаренко С.У., Гільбух Ю.З., Гнатко М.М., Горелова Г., Круглова Л., Слуцький В.М., Степанов В.І. та інші); питанням виявлення і розвитку обдарованості учнів (Аверина І.С., Айзенк Г.Ю., Бабанський Ю.К., Горський В.Д., Кірієнко В.І., Крутецький В.А., Кульчицька О.І., Садовська Н.А., Теплов Б.М., Щєбланова Є.І. та інші). Отже, у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців розкрито сутність обдарованості як феномену людства, визначено види та ознаки обдарованості, вивчено своєрідність організації педагогічного процесу з обдарованими дітьми. Проте дана проблема по суті тільки почала розроблятися. Особливо недостатньо розроблено питання підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми. В основних документах про школу проголошується відхід від усередненості навчання та виховання, що веде до нівелювання особистості, реально ж у загальноосвітніх закладах освіти продовжує домінувати усереднений підхід (орієнтація вчителя на так званого „середнього” учня), ігнорування самої проблеми обдарованого учня.

Крім того, якщо вчителі і визнають необхідність спеціально організованої роботи з обдарованими дітьми, частіше їх увага зосереджується на загальній та академічній обдарованості учнів (переможці предметних олімпіад, учасники МАН тощо). Робота ж з розвитку інших видів обдарованості відбувається епізодично.

Нами було проведено діагностичний експеримент з метою визначення рівня готовності вчителів-практиків до свідомої систематичної роботи з обдарованими учнями. У дослідженні взяли участь 75 вчителів різних категорій загальноосвітніх шкіл №12, №14, №21 та №22 міста Житомира. Результати експерименту дозволили нам виявити і сформулювати ряд тенденцій, які проявилися у думках та позиціях вчителів, а саме:

- більшість з опитаних вчителів визнають існування проблеми навчання і виховання обдарованих дітей. Проте думки респондентів щодо кількості інтелектуально обдарованих учнів відрізняються певним розходженням у поглядах;

- спроможними здійснювати систематичну свідому роботу з обдарованою дитиною визнають себе 69% вчителів. Проте, в той же час, 82% респондентів вважають за необхідне створення умов для дітей з особливими потребами у навчанні в спеціалізованих навчальних закладах. Тобто більшість вчителів просто не готові до співпраці з обдарованою дитиною.

Проблема підготовки вчителя, здатного працювати з обдарованими дітьми, а особливо питання розвитку обдарованості самого майбутнього вчителя ще недостатньо досліджені як у теоретичному, так і у методичному аспектах, що суттєво позначається на практичній діяльності вчителів і викладачів у системі професійної освіти. Як результат неспроможності вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх у практичній діяльності, особистість часто не може правильно обрати життєвий

шлях, що врешті решт негативно позначається на науковому та інтелектуальному потенціалі держави в цілому, на рівні її економічного та соціального розвитку. Адже обдарований учень починається з обдарованого вчителя (інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю).

Навчання обдарованої особистості є важливою частиною у вихованні майбутніх фахівців, орієнтованих на сучасні ринкові умови виробництва і підприємництва, а також підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів. На нашу думку розвиток здібностей та обдарувань майбутнього вчителя набуває ефективності за умови створення у вищому навчальному закладі саморегульованої системи виявлення і підтримки обдарованих студентів; цілеспрямованого відбору змісту, форм та методів їх навчання та виховання; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; розробки та впровадження педагогічних технологій стосовно розвитку та реалізації здібностей особистості, які ґрунтуються на принципах активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. *Реалізуючи свій потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів.*

Розвиток обдарованості майбутнього вчителя потребує створення цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку педагогічно обдарованої молоді; розвиток та реалізацію її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів та викладачів вищих закладів освіти; активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді; формування резерву для вступу у вищі педагогічні заклади освіти, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів для потреб середніх та вищих закладів освіти.

Ця система має охоплювати заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічне училище, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти. І починати необхідно ще із середньої школи, де повинна бути організована цілеспрямована робота щодо виявлення серед старшокласників педагогічно обдарованих учнів і створені умови для їх професійної орієнтації на педагогічну діяльність.

Ефективність професійної підготовки обдарованих майбутніх учителів під час навчання їх у педагогічному закладі освіти суттєво залежить від організаційних форм навчальної роботи. Робота з обдарованими студентами вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованої на новизну інформації та різноманітні види пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності. У вищому навчальному педагогічному закладі освіти формами організації навчального процесу є лекція, семінар, лабораторний практикум, індивідуальні та групові консультації, колоквіуми, ділові ігри, навчальні конференції тощо. Проте серед методів навчання обдарованих студентів мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, структурування

навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні.

Крім того, вчитель завжди діє у конкретних ситуаціях, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. На такий підхід орієнтовані такі види діяльності як *мікрОВикладання фрагментів уроку, моделювання фрагментів виховних проєктів, розв'язування педагогічних задач, ділові ігри, аукціони педагогічних ідей та конкурси педагогічних талантів, конкурси-імпрОВізації* тощо.

Окреме місце серед форм організації навчання обдарованих майбутніх учителів відіграє Всеукраїнська студентська *олімпіада* з педагогіки. Саме олімпіади розглядаються на сучасному етапі однією з ефективних і перспективних форм роботи з обдарованою молоддю.

Отже, провідним завданням вищого педагогічного навчального закладу є підтримка і розвиток педагогічної обдарованості майбутнього вчителя. Серед інноваційних форм роботи слід виділити технологію підготовки творчого вчителя, яка була реалізована на Всеукраїнській студентській олімпіаді з педагогіки, котра визнана ефективною формою роботи. Впродовж чотирьох років II етап Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки відбувався на базі Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, що дозволило створити цілісну технологію підготовки педагогічно обдарованого вчителя.

Логіка втілення пропонованої педагогічної технології складається з ряду етапів, а саме:

- по-перше, виділяємо кінцеву загальну мету системи підготовки педагогічно обдарованого студента у вигляді моделі вчителя-дослідника за допомогою показників, які можна діагностувати;

- по-друге, описуємо проміжні цілі (поетапно) розвитку педагогічної обдарованості особистості шляхом наступності й нарощування її потенціалу за прийнятими показниками і критеріями;

- по-третє, відбираємо і дидактично обґрунтовуємо зміст загально педагогічної підготовки обдарованих студентів відповідно до заданої мети;

- по-четверте, реалізуємо розвиваючі інформаційні технології, що відображають сучасний стан науково-педагогічного знання щодо процесу професійного становлення майбутнього вчителя (всі технології повинні бути забезпечені об'єктивними методиками контролю якості даного процесу);

- по-п'яте, окреслюємо певні організаційні умови навчання і виховання педагогічно обдарованих студентів вищого навчального закладу.

Розглядаючи технологію підготовки педагогічно обдарованого майбутнього вчителя з позицій системного та діяльнісного підходу, завдається загальна логіка побудови навчально-виховного процесу, яка охоплює такі компоненти (етапи): цільовий, змістово-інформаційний, процесуальний, діяльнісно-операційний та оцінно-результативний. Велика увага приділяється технології постановки навчальних цілей, які з одного боку реалізують

соціальне замовлення суспільства, з іншого – цілі професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів-дослідників.

Метою Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки є своєчасне виявлення, відбір та підтримка педагогічно обдарованої молоді; розвиток та реалізація її професійних здібностей; стимулювання творчого педагогічного пошуку молодих дослідників; підвищення якості професійної підготовки майбутнього вчителя за рахунок активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів та посилення ступеня проблемності й творчості навчально-виховного процесу під час вивчення дисциплін педагогічного циклу.

Організація Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки складається з ряду етапів: підготовчого (або початкового), основного етапу (або етапу організації та проведення) та завершувального (або аналітико-узагальнюючого) етапу.

Підготовчий етап передбачає: створення оргкомітету, журі, мандатної та апеляційної комісії; розробку конкурсних завдань, визначення критеріїв їх оцінювання; підготовку необхідної допоміжної документації для проведення олімпіади та підведення підсумків; встановлення термінів та вимог до написання творчої роботи, яка виявляє результати власного педагогічного дослідження учасників.

Кількість турів Олімпіади (теоретичний, практичний, творчий), форми їх організації на кожному етапі визначаються оргкомітетами.

I етап олімпіади складається з факультетських та загальноуніверситетського турів, які передбачають оцінювання теоретичних знань студентів та їх змагання у творчих конкурсах. У факультетському турі беруть участь всі студенти, які виявили бажання продемонструвати набуті знання й уміння з педагогічних дисциплін. Переможці виходять до загальноуніверситетського туру.

II етап Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки відбувається у базовому навчальному закладі, який визначається Міністерством науки і освіти України. Участь у ньому беруть переможці I етапу.

Реалізація ієрархії цілей відбувається під час здійснення *основного етапу* Олімпіади. Цьому сприяє опора на концепцію контекстового навчання. У рамках цієї концепції виділяються три основні види діяльності студентів, якими вони мають оволодіти під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі:

- навчальна діяльність у різноманітних академічних формах (лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття), за допомогою яких можна будувати творчий контекст майбутньої професійної діяльності;

- квазіпрофесійна діяльність, котра означає відтворення в умовах навчального закладу елементів дослідницької праці, а також певних взаємостосунків між виконавцями у різних ігрових формах: вони моделюють предметний і соціальний зміст майбутньої пошукової роботи, її специфічні ознаки;

- навчально-професійна діяльність студентів під час різних видів практик, виконання науково-дослідної роботи, виконання творчих робіт, написання рефератів, курсових та дипломних робіт.

Ефективність професійної підготовки педагогічно обдарованих майбутніх учителів під час навчання їх педагогічному закладі освіти суттєво залежить від організації навчальної роботи. У Житомирському державному педагогічному університеті імені Івана Франка протягом останніх п'ятнадцяти років впроваджувалися різноманітні форми організації навчальної діяльності студентів, які певним чином сприяють підвищенню ефективності професійної підготовки майбутнього вчителя-дослідника. Робота з обдарованими студентами вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованої на новизну інформації та різноманітні види пошукової аналітичної, розвивальної, творчої діяльності. Тому серед форм організації навчального процесу переважають ділові та рольові ігри, навчальні конференції, різноманітні конкурси (конкурс педагогічних талантів, виставка-ярмарок „Своїми руками”, аукціон педагогічних ідей, захист творчих проектів та інші) тощо. Великого значення набула самостійна робота студентів по написанню рефератів, доповідей, наукових статей, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Активно працює факультатив по роботі з обдарованими студентами, де майбутні вчителі, реалізуючи свій творчий потенціал, вчаться виявляти і розвивати обдарування й здібності учнів. Значний вплив на розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів справляє Наукове студентське товариство, де обдаровані студенти оволодівають азами науково-дослідної роботи. Цьому сприяє й стажування кращих студентів у провідних навчальних закладах США.

В університеті створено науково-методичний центр по роботі з обдарованою студентською молоддю, який здійснює роботу на такими напрямками: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; визначення рівня розвитку професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; організація науково-дослідницької роботи студентів; підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної творчості; підготовка студентів до участі у Всеукраїнських олімпіадах; розвиток художньо-естетичної творчості студентів; розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я майбутнього вчителя; довузівська підготовка педагогічно обдарованих школярів.

Таким чином, інноваційні дидактичні пошуки у сфері професійної педагогічної підготовки передбачають різноманітні види діяльності: *навчально-пізнавальну* (визначення пріоритетних цілей, завдань, функцій, оновлення змісту педагогічної освіти), *науково-дослідницьку* (постановка наукової проблеми, висування та перевірка гіпотез, генерація ідей, моделювання та організація експерименту, оцінка результатів), *моделюючу* (прогнозування, предметно-змістова імітація, імітаційна гра, мікрОВикладання, моделювання контексту майбутньої професійної діяльності), *технологічну* (розробка системи методів, прийомів, засобів

досягнення поставлених цілей), *рефлексивну* (інтелектуальна та емоційно-почуттєва рефлексія в гносеологічному та емоційно-особистісному виявах).

Створена нами технологія організації і проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки передбачає формування у майбутніх учителів узагальнюючих умінь, реконструювання навчальних знань у змістові аспекти.

Змістовий компонент олімпіади вміщує наступні конкурсні завдання:

1. *Творча робота*. Структура та оформлення творчих робіт мають відповідати вимогам до курсових (дипломних) робіт студентів вищого навчального закладу.

2. *Публічний захист творчої роботи* (виступ до 7 хвилин, представлення проблеми та пропозиції щодо її розв'язування).

3. *Письмова робота*, яка охоплює:

а) завдання з теорії педагогіки;

б) завдання з історії педагогіки;

в) тестові завдання;

г) педагогічну задачу (учасник олімпіади має проаналізувати задачу та обґрунтувати способи її розв'язання).

Окрім цього, учасникам необхідно підготуватися до виконання таких *творчих завдань*:

- мікрОВикладання фрагменту уроку (до 10 хв.);
- моделювання і програвання фрагменту виховного заходу (до 10 хв.);
- конкурс педагогічних талантів (продемонструвати власні здібності);
- аукціон педагогічних ідей (запропонувати та захистити оригінальну (авторську) ідею) (до 7 хв.);
- конкурс-експромт, де учаснику необхідно діяти у реальній ситуації разом з реальними дітьми.

Вчитель завжди діє у конкретних ситуаціях, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. Саме на реалізацію такого підходу орієнтовані конкурсні завдання олімпіади “МікрОВикладання”, “Моделювання виховного заходу”, “Аукціон педагогічних ідей”, “Конкурс педагогічних талантів” та „Конкурс-експромт”.

Конкурсне завдання “МікрОВикладання” передбачає моделювання і програвання фрагменту уроку (до 10 хвилин), який готується учасниками олімпіади заздалегідь. Виконання даного завдання допомагає майбутньому вчителю краще підготуватися до професійної діяльності, визначити рівень своїх знань, умінь і здібностей, набути певного рівня педагогічної творчості. Журі при оцінюванні цього конкурсу враховує професійно-педагогічну спрямованість майбутнього учителя, володіння ним засобами педагогічної взаємодії, уміння встановлювати контакт з колективом учнів, знання про сучасні педагогічні технології навчання.

МікрОВикладання водночас є одним з напрямів професійної підготовки майбутнього вчителя-дослідника, що допомагає студентам краще усвідомити сутність педагогічних явищ. Моделюючи фрагмент практичної діяльності вчителя-предметника, студенти розвивають свої здібності, набувають певного досвіду, вмінь та навичок. Відзначимо, що більшій частині учасників олімпіади притаманні такі якості як комунікативність, емпатія, педагогічна інтуїція, самовладання, педагогічний оптимізм, які поєднуються з глибокими теоретичними педагогічними знаннями.

Конкурс “*Моделювання виховного заходу*” був введений до програми Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки вперше у 2001 році. Він спрямований на перевірку рівня готовності майбутніх учителів до самостійної творчої роботи вчителя-вихователя. Для майбутнього педагога-вихователя важливо ще під час навчання оволодіти практичними вміннями з виховної роботи, серед яких: уміння сформулювати виховну проблему, аналізувати її, виділяти основні протиріччя і проблеми, правильно розуміти мету і завдання виховної діяльності, знаходити ефективні шляхи реалізації цих завдань.

Головною метою конкурсного завдання “*Моделювання виховного заходу*” є включення студентів у реальні ситуації практичної діяльності вчителя-вихователя, перевірка готовності майбутніх учителів до самостійного планування, організації і аналізу виховних заходів, знаходження шляхів встановлення контакту з колективом учнів, використання традиційних і нестандартних методів і прийомів для створення сприятливого емоційного фону спілкування з вихованцями.

Одним з провідних завдань підготовки майбутніх учителів у сучасних суспільних умовах є формування їх професійної компетентності, важливою складовою якої визнається уміння вчителя здійснювати дослідницьку роботу, аналізувати явища педагогічної дійсності, підвищувати власний рівень знань, залучати до пошукової роботи учнів. Саме на підготовку майбутніх учителів до творчої, ініціативної, індивідуальної професійної діяльності, формування у них самостійного педагогічного мислення спрямовано конкурсне завдання “*Творча робота*”. Конкурсантам пропонується підготувати і захистити творчу роботу з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, соціально-педагогічних дисциплін. У процесі пошукової роботи молоді науковці розвивають можливість оволодіти основами науково-дослідної діяльності під керівництвом викладача. Наукові роботи глибоко і всебічно аналізуються членами журі за такими критеріями: актуальність, новизна, науковість, логічність, системність, повнота і глибина висвітленої проблеми, стислість, використання наукових першоджерел, оформлення.

„*Конкурс педагогічних талантів*” проводиться з метою виявлення педагогічних здібностей учасників олімпіади. При цьому конкурсантам пропонується висунути незвичайну педагогічну ідею, проект, пропозицію, план діяльності, і здійснити їх прилюдний захист. Захист може відбуватися як особисто конкурсантом, так і з залученням інших учасників олімпіади. До головних критеріїв, за якими оцінюються педагогічні ідеї конкурсантів,

відносяться: змістовність; оригінальність; новизна; практична цінність для сучасної школи; ступінь можливості реалізації тощо.

Аналітико-узагальнюючий етап має на меті: аналіз підготовленості студентів до олімпіади та виконання ними конкурсних завдань; аналіз типових помилок студентів, перелік розділів, тем, питань, недостатньо засвоєних студентами; вироблення пропозицій стосовно поліпшення організації та проведення студентських олімпіад з педагогіки; розробку пропозицій щодо удосконалення роботи з педагогічно обдарованою молоддю у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Розробка та впровадження технології професійної підготовки педагогічно обдарованих майбутніх учителів у поєднанні з гуманістично-орієнтованим підходом у навчальному процесі в Житомирському державному педагогічному університеті засвідчив про суттєві зміни у розвитку складових основ професійної майстерності (про свідчать перемоги наших студентів в олімпіаді): значно збагатилася мотиваційна сфера майбутніх фахівців щодо готовності до вивчення теорії та методики педагогіки, соціально-педагогічних дисциплін; сформована потреба глибше пізнати сутність різноманітних педагогічних та соціально-педагогічних явищ і процесів; сформовані цільові установки на ідеї гуманістичної особисто-орієнтованої педагогіки; значно підвищився рівень сформованості комплексу педагогічних умінь студентів; збагатився арсенал методів, форм та засобів педагогічної взаємодії з учнями; сформована потреба у самоосвіті, самовихованні, саморозвитку їх природних можливостей.